

Erzurum Eyaletinde 1742-1800 Yılları Arasında Meydana Gelen Vergi Sorunları ve Devlet Merkezine Yansımaları

Mehmet KOÇYİĞİT¹

Öz

Osmanlı Devleti'nde tebaanın her çeşit davasına klasik dönemde şer'iyye mahkemeleri denilen kadı mahkemeleri bakılmaktaydı. Yerel niteliği bulunan mahkemelerin vermiş olduğu kararlardan hoşnut olmayanlar en yüksek yargı organına özelliğinde olan Divanihümayun'a başvurma hakları bulunmaktaydı. Bununla birlikte şikâyetçinin, şikâyetini doğrudan doğruya Divanihümayun'a başvuruda bulunabilirdi. Buraya yansıyan davalar ilk olarak mühimme defterlerine kaydedilirken, daha sonra şikâyet defterlerine kaydedilmeye başlanmıştır. 1742 yılına gelindiğinde ayrı bir defter serisi olan ahkâm defterlerinde tutulmuştur. Şehir tarihi incelemelerinde şer'iyye sicilleri bulunmayan bölgelerde, ahkâm defterlerinin bulunması, incelemeler açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada Erzurum eyaletinin 1742-1800 tarihleri arasında vergi ile ilgili problemler 1, 3, 5, 7 ve 9 numaralı Erzurum ahkâm defterleri üzerinden incelenmiştir. Belirtilen tarih aralığındaki hükümler taranarak vergi ile ilgili olan hükümler seçilmiştir. Ayrıca merkezin bölgeden yansıyan şikâyetlere yaklaşım biçimi, sorunlara verilen çözüm önerileri ve meselelerin sebepleri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Divanihümayun, Ahkâm Defterleri, Vergi

Tax Problems Occurring Between 1742-1800 in Erzurum Province and Their Reflections on the State Center

Abstract

In the Ottoman Empire, all kinds of cases of the subjects were handled by kadi courts, called sharia courts. Those who were dissatisfied with the decisions made by local courts had the right to appeal to the Divanihumayun, which was the highest judicial body. However, the complainant had the right to appeal his complaint directly to the Divanı Humayun. While the cases reflected here were first recorded in the mühimme books, they later began to be recorded in the complaint books. By 1742, it was kept in a separate series of notebooks, the Ahkam notebooks. In urban history studies, the presence of judgment books in regions where there are no religious records is very important for researchers. In this study, the tax-related problems of Erzurum province between 1742 and 1800 were examined through Erzurum ahkâm books numbered 1, 3, 5, 7 and 9. Provisions related to tax were selected by scanning the provisions within the specified date range. In addition, the center's approach to complaints from the region, the solution suggestions given to the problems and the reasons for the problems were examined.

Keywords: Ottoman Empire, Divanı Hümayun, Ahkâm Books, Tax

Atıf İçin / Please Cite As:

Koçyigit, M. (2024). Erzurum eyaletinde 1742-1800 yılları arasında meydana gelen vergi sorunları ve devlet merkezine yansımaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 273-284. doi:10.33206/mjss.1368660

Geliş Tarihi / Received Date: 29.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.11.2023

¹ Dr. - mehmetkocuyigit2525@gmail.com

 ORCID: 0009-0004-8252-2925

Giriş

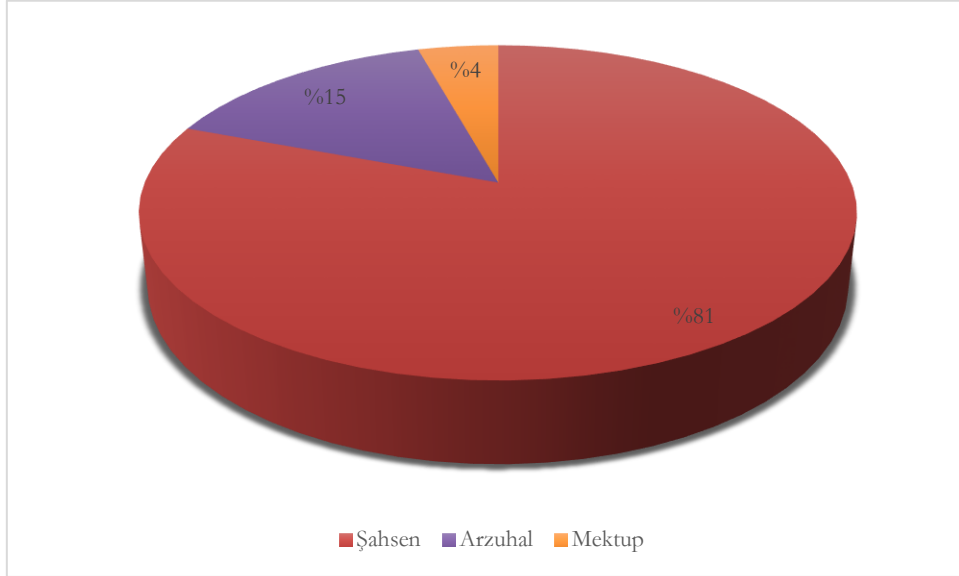
Şikâyet kişi/kişilerin bir konuda uğradıklarını düşündükleri haksızlıkların giderilmesi için sorunların ilgili makamlara bildirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Osmanlı Devleti'nde şikâyet halkı toplumun her kesimine tanınmıştır. Şikâyete uğradığını düşünen bir kimse şikâyetini ilk olarak bulunduğu yerin mahkemesine ya da doğrudan Divanhümayun'a ulaştırabilmiştir (Taş 2007).

Osmanlı Devleti'nin merkezileştiği ve kurumsallaştığı ilk andan 17. yüzyıla gelinceye kadar şikâyetler bir ayrıma tabi tutulmadan "Mühimme Defterlerine" kaydedilmiştir (Kütükoğlu, 2006). Bürokrasideki gelişmeler ve artan şikâyetler üzerine 1649 yılından itibaren "Şikâyet Defterleri" tutulmaya başlanmıştır. Böylece kamuya ait hükümler mühimme defterlerine, bireysel bazda yapılan şikâyetler ise şikâyet defterlerine yazılmıştır. 1742 tarihinde ise artan şikâyetler üzerine dönemim Resisülküttab'ı olan Ragıp Efendi tarafından eyaletlerde "Eyalet Ahkam Defterleri" oluşturulmuştur (Sahillioğlu, 1988).

İçerik bakımından ahkâm defterlerinde doğrudan merkeze yapılan şikâyetlerin yanı sıra bulunduğu mahalde çözülemeyen sorunların artması ve bunların merkeze duyurulması da amaçlanmıştır. Bu sayede bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması için Ahkâm Defterleri oluşturulmuştur. Böylece devlet sisteminin yapısına anılan defterlerden ulaşılırken, sistemin işleyişi bu işleyişte ne gibi sorunlarla karşılaştığı ahkâm defterlerindeki kayıtlardan öğrenilebilmektedir. Bundan dolayı ahkâm defterleri XVIII. yüzyıl şehir tarihi çalışmalarında şer' iye sicillerinden sonra en önemli kaynak niteliğindedir (Çiçek, 2018).

Divanhümayun'a Başvuru Yapma Çeşitleri

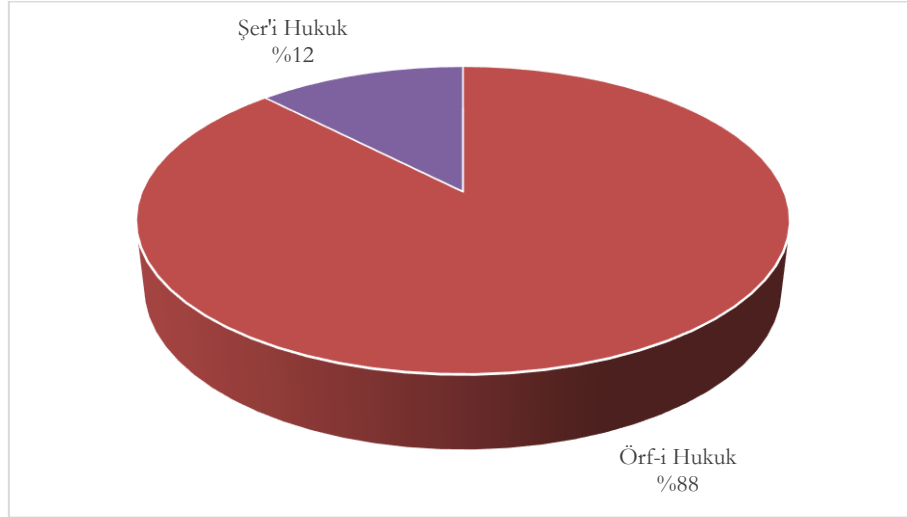
Ahkam Defterlerinde kişi ya da kişilerin Divana başvuru şekilleri genelde bizzat, arzuhal, mektup şeklinde olmuştur. Aşağıdaki tablo incelendiğinde şikâyetlerin büyük bir kısmının şahsen Divan'a gidilerek yapılan başvurular oluşturmuştur. Şahsen başvuruların oranı %81'dir. İkinci sırada %15 ile arzuhal, üçüncü sırada ise bir vekil vasıtası ile %4 ile Divan'a gönderilen mektup şeklindeki başvurulardır.

Şekil 1. 1, 3, 5, 7 ve 9 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerinde Vergi ile İlgili Hükümlerde Başvuru Yapma Şekillerinin Oransal Dağılımı

Divanhümayun'dan Verilen Çözüm Şekilleri

Osmanlı hukuk sistemi şer'i ve örfi hukuk olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım olan Şer'i hukuk İslami kurallarına göre belirlenirken, ikinci kısmı oluşturan örfi hukuk ise padişahın kendi örfi iradesine göre kanun yapma yetkisine dayanmaktadır (Durhan, 1999).

Şekil 2. 1, 3, 5, 7 ve 9 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerinde Vergi ile İlgili Hükümlerde Çözüm Şekillerinin Oransal Dağılımı

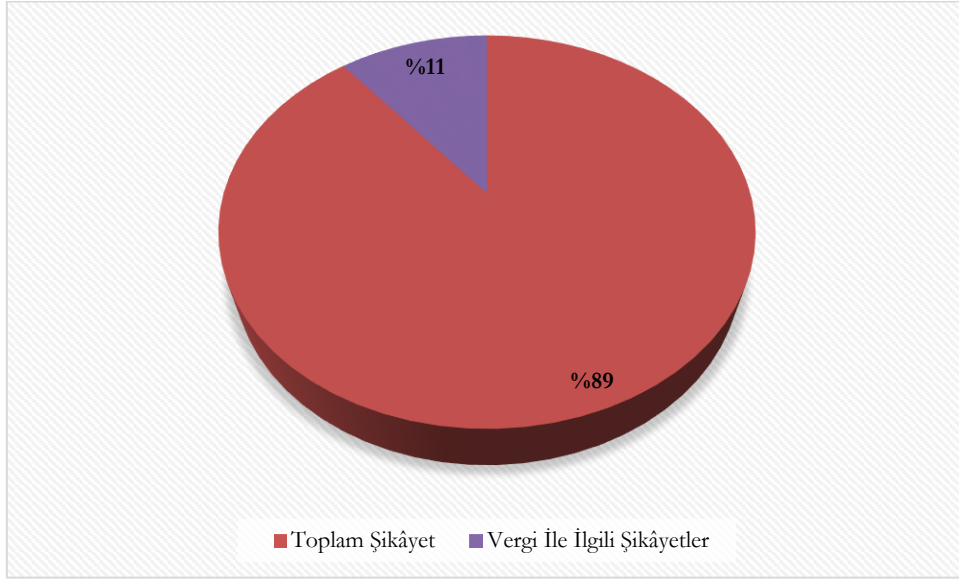
Yukarıdaki tablo incelendiğinde birinci sırada padişah iradesine dayanarak yani örfi hukuka dayanarak verilen kararların %88 olduğu, şer'i hukuka dayanarak yani İslami kurallara bakılarak verilen kararların ise %12 olduğu tespit edilmiştir.

1, 3, 5, 7 ve 9 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerine yansıyan Vergi ile İlgili Hükümler

Osmanlı fethettiği topraklarda ilk olarak o yerin gelir kaynağını tasnif ederdi. Bunları tahrir defterlerine kaydederdi. Tahrir denilen bu uygulamada amaç gelir kaynaklarını sınıflandırarak reayanın ödediği vergilerin miktarını belirlemektir. Amaç askerin reaya üzerindeki baskısını engelleyerek keyfi uygulamalarında önüne geçebilmektir. Vergiden muaf olanlar ile vergiyi ödemek zorunda olanlar bu şekilde belirlenebiliyordu. Ayrıca vergiden kaçınma olayının önüne geçilebiliyordu (İnalçık, 2000). Yapılan uygulamalarda bunun bazı aksaklıklara neden olduğu vergisini zamanında ödemeyenler üzerinde ehl-i örfün baskısının olduğu gibi ödemeyenlerden de fazla vergi talebinde bulunulmuştur.

Devletin vergi tahsilatları görevlerini yerine getirirken eyaletlerin mal defterdarları da sancak sancak dolaşarak gelirlerin hesabını kayıt altına alıyordu. Son olarak hesaplar eyalet merkezinde toplanır ve iki nüsha haline getirilirdi. Nüshanın biri eyalette korunurken diğeri merkeze İstanbul'a gönderilerek muhafaza altına alınır. Osmanlıda vergiye ile ilgili yükümlülükleri belirtmek için çok fazla terimsel ifade kullanılmıştır. Bunlardan bazıları resim-rüsûm-rüsûmat veya teklîf/tekâlîf'dir (Tabakoğlu, 2011). Osmanlıda vergiler tekâlîf-i şer'îye ve örfîye diye ikiye ayrılmıştır (Kenanoğlu, 2003).

Devletin aynı veya nakdî bir şekilde tahsil ettiği vergilerden olan şerî vergiler şeriat esaslarına uygun olarak halktan alınmıştır. Bu vergilerin sayısı seksen civarındadır (Cezer, 2011). Şerî vergiler Müslümanlardan zekât ve öşür adı ile alınır. Bu vergi Gayrimüslimlerden ise haraç ve cizye şeklinde alınır (Kazıcı, 1977). İncelenen beş defterde genel olarak öşür (A. {DVNSAHK.ER.d9, 23/1), cizye (A. {DVNSAHK.ER.d1, 20/1), avarız (A. {DVNSAHK.ER.d7, 27/4), cebelü bedeliyesi (A. {DVNSAHK.ER.d3, 214/1), resm-i tapu (A. {DVNSAHK.ER.d1, 6/3), imdâd-ı seferiye (A. {DVNSAHK.ER.d5, 202/2), resm-i arûs (A. {DVNSAHK.ER.d3, 21/1), imdâd-ı hazeriye (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 30/3), ispenç (A. {DVNSAHK.ER.d 9, 68/3), bac-ı bazar (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 266/1), resi çift (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 242/4), bad-ı heva (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 237/4), adet-i ağnam (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 145/3) vb. vergiler dava konusu olmuştur. Aşağıdaki tabloda toplam şikâyet sayısı 4616'dır. Bu şikâyetlerden 561 şikâyetin vergi ile ilgili olduğu, oransal olarak da % 11'e tekabül ettiği tespit edilmiştir.

Şekil 3.5. 1, 3, 5, 7, 9 Erzurum Abkâm Defterlerinde Vergi İle İlgili Hükümlerin Oransal Dağılımı

Rüsum-ı Ra'iyet ve Çift Resmi Vergisi ile İlgili Hükümler

Osmanlı devleti toprak ve vergi sisteminde Müslüman tebaanın ziraat yaptığı arazi üzerinden alınan vergilere genel olarak çift resmi veya rüsum-ı ra'iyet denilmiştir (İnalçık, 1959). Şikâyetlerde genelde bölgedeki görevlilerin rüsum-ra'iyet talebiyle halkı rencide ettikleri ve haksız bir şekilde vergi istedikleri belirtilmiştir.

Defterlerde “rüsum-ra'iyet talebiyle rencide ve te'addi” şeklinde belirtilen durumdan rahatsız olduklarını ifade eden reaya Divan'a şikâyetlerini sunmuştur. Reayanın sınırları kanunla belirlenmiş olan vermekte olduğu vergi ile ilgili şikâyetlerde “kanun üzere amel olunmak için yazılmıştır” emri ile hükümler karara bağlanmıştır (A. {DVNSAHK.ER.d 9, 63/1).

Örnek verilecek olursa Erzurum valisi ve Gümüşhâne kadısına yazılan Şubat 1746 tarihli belgede Kemah kazasına tabi Gercanis karyesinden cami hatibi olan Ali Halife Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin cami şerifin imam ve hatiplik hizmetini yerine getirdiğini belirtmiştir. Karye Zabiti ismi verilmeyen kimsenin kendisinden zorla rüsum-ra'iyet vergisi talebinde bulunduğunu söylemiştir. Merkezden yazılan hükümde Ali Halife'nin vergiden muaf olduğu bildirilmiştir. Bunun için vergi alınmayarak kanun üzere hareket edilesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 133/3).

Karahisarşarki kadısına yazılan Nisan 1775 tarihli belgede cami imamı ve hatibi olan Ahmed Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin caminin hizmetini yerine getirirken karye mutasarrıfının kendisini rencide ettiğini belirtmiştir. Ayrıca muaf olmasına rağmen mutasarrıfın kendisinden rüsum-ı ra'iyet vergisi talep etmiştir. Haklılığını kanıtlamak için Şeyhülislam'dan fetva almış vergiden muaf olduğu belirtilmiştir. Merkezden verilen hükümde müdahalenin önlenerek Ahmed'in vergiden muaf olduğu bildirilmiş ve kanun üzere hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 310/2).

İkamet ettikleri yerden başka bir yere izinsiz bir şekilde göç edenlerin vermeleri gereken vergileri vermedikleri de görülmüştür. Bayburd kadısına yazılan Temmuz 1757 tarihli belgede zuamadan Seyyid Mehmed Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Erzurum da mutasarrıfı bulunduğu zeamet karyelerinin Bayburd kazasından ra'iyet ve ra'iyet oğullarından bazılarının buldukları yerleri terk ettiklerini bundan dolayı zeamet vergi gelirlerinin azaldığını belirterek geri gönderilmelerini istemiştir. Merkezden gönderilen hükümde muhalefet ettirilmeden yerlerine nakil olunmaları kanun üzere istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 355/3).

Erzurum, Kars ve Van kadılarına yazılan Şubat 1778 tarihli belgede İbrahim Çavuş Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Padişah haslarından olan malikânede sorumlu oldukları karye ahaliyelerinin rüsum-ı ra'iyet vergisi vermeden buldukları yeri terk etmeleri üzerine eski yerleşim birimi yöneticileri vergi istemişlerdir. Onlarda biz oraya bağlı değiliz vergi vermeyiz demişlerdir. Kanun ve deftere bakılmış sonuçta unun üzerine kanuna muhalefet ettirilmeden vergilerin tahsil ettirilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 43/2).

Halkın vermek zorunda olduğu vergiyi vermek istemediği durumlara da rastlanılmıştır. Milas kadısına ve Karahisarışarki voyvodasına yazılan Ocak 1783 tarihli belgede Sipahi İbrahim Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin sekiz bin beş yüz doksan akçe ile Divali karyesinin mutasarrıfı olduğunu belirtmiştir. Divali köyünün ahalisinin üzerine düşen vergiyi vermek istemediklerini söylemiştir. Bunun  zerine defter-i h k n  ve r zn m e kayıtlarına bakılmış müdahale ettirilmeden vergilerin ödenmesi ve kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 107/1).

Őř r Vergisi ile İlgili Hükümler

Sipahiler boş olan bir tımarın tevcih hakkını kullanabilmek için ilgili başvuruları yaptıktan sonra kendilerine o tımarla ait bir berat verilirdi. Sonra o tımarın kullanım hakkına sahip olunurdu (Beldiceanu,1980). Bazen sipahilerin yasal olarak elde ettikleri tımarlara bölgenin ileri gelen üst düzey asker  ve idari yetkilileri tarafından müdahale edilebiliyordu.

Karahisarışarki kadısına yazılan Temmuz 1782 tarihli belgede Seyyid Hasan ve Seyyid Halil Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Beratı şerifle mutasarrıfı oldukları tımar kariyerlerinin hudutları d hiline almış oldukları rüsum ve  şre kariye zabiti olan () nam kimsenin müdahalede bulunmuştur. Bunun  zerine şikâyet konusunun defter-i hakaniye bakılarak sonuçlandırılması istenilmiştir. Ayrıca rüsum ve  şre müdahalenin engellenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 81/1).

Bayburd kadısına yazılan Eylül 1765 tarihli belgede Sipahi Mehmed Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Beratı şerifle buna verilen toprakların geliri olan  ş r- tek lilere Osman ve Yeniçeri taifesinin çeşitli bahaneler ile ettiklerini, altı seneden beri  ş rleri zimmetlerine alarak vermediklerini söylemiştir. Merkezden verilen hükümde müdahalenin engellenerek almış oldukları akçelerin geri verilmesi istenilmiştir(A. {DVNSAHK.ER.d 5, 79/2).

Tımar sahipleri tımarlarını kullanırken ortakları ile birçok sorun yaşamıştır. Ortaklar kendi hisselerine kanaat etmedikleri gibi diğer ortağını saf dışı bırakarak hissesine düşenden daha fazla almaya çalışmıştır. Bunu da ortağının hissesine düşen mahsul ve  ş r üzerinden yapmıştır. Yaşanan bu tip sorunlara karşı Tımar sahibi sipahi durumu merkeze bildiriyordu. Burada şikâyet incelenerek defter eminine gönderiliyordu. Defter Emini de defterhane-i amirede bulunan defter-i hakani, defter-i mufassal, defter-i icmal ve ruznam e-i hümayun defterlerinde şikâyet konusunun kanun ve nizama uygun olup-olmadığı hususunda inceleme yapıyordu (Afyoncu 1994). İnceleme sonucunda kimin nereye ne kadar hisse ile kullanımına sahip olduğunu belirten bir arz kaleme alıyordu. Tımar ile ilgili sorunlar genelde bu şekilde üzülüyordu.

Erzurum valisi ve Gercanis kadısına yazılan Ocak 1765 tarihli belgede Sipahi Hasan Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin on dokuz bin yüz elli beş akçe ile berat-ı şerif ile mutasarrıfı olduğu Erzurum Sancağı Kuzey Kemah Nahiyesi Vasili karyesinin hissesi oranında aldıkları rüsum-mahsul ta müşterekleri defter ve kanuna göre verilen hisselerine kanaat etmediklerini bildirmiştir. Sipahi Hasan'ın hissesine de tecavüz etmişlerdir. Bunun  zerine defterhane-i amire de bulunan defter-i icm l ve r zn m e-i h m y n defterlerine bakılması istenilmiştir. Merkezde yapılan inceleme sonucunda Sipahi Hasan'ın haklılığı ortaya  kmıştır. Ayrıca hissesine yapılan müdahalenin engellenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 18/4).

Osmanlı Devleti'nde has, zeamet ile tımar toprağını kullanıp hububat elde eden reayadan  ş r vergisi alınmıştır. Aynı olarak yani mahsulün türü ne ise o üründen alınırdı. Fakat has, zeamet veya tımar sahipleri üzerlerinde bulunan tımarları hazırladıkları askerlerle savaşa katılmakla sorumluydular. Bu gelirler ait oldukları eyaletin veya livanın mufassal defterlerine düzenli olarak kaydediliyordu (G cer,1964).

Erzurum eyaletinde şikâyetlerin temel noktasını genelde köyde oturan reayadan fazla vergi talebinde bulunan vergi toplamakla görevli kişilerin beşte bir oranında almaları gereken  ş r miktarına kanaat etmeyerek halktan fazla vergi talep etmelerinden kaynaklanmıştır. Hükümlerde karyelerden beşte bir oranında alınması gerektiği halka zulüm ve rencide edilmemesi gerektiği bildirilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 55/2).

Erzurum valisine ve Erzincan kadısına yazılan Haziran 1748 tarihli belgede ise Mustafa adlı kişi D van'a giderek arzuhalini s nmuştur. Mutasarrıfı olduğu Hamrası ve ismi verilmeyen karyelerde reayanın kovanlarının bulunduğu bu kovanlara karşılık onda bir oranında  ş r talep ettiğini buna karşın reayanın çeşitli bahanelerle muhalefet ederek  ş rlerini vermek istemediklerini söylemiştir. Merkezden yazılan hükümde çeşitli bahaneler ile muhalefet ettirilmeden vergilerin alınarak kanun üzere sorunun üzülmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 238/1).

Bazı hükümlerde reyanın beşte bir oranında olan öşür vergisini vermek istemedikleri veya beşte bir yerine on da bir oranında vermek istedikleri için şikâyet edilmişlerdir. Erzurum valisine, Bayburd kadısına yazılan Ocak 1756 tarihli belgede Eski Mimarbaşı Karakulak Mehmet, Hacı Mustafa, diğer Mehmed ve Hacı Ahmet Divan'a arzuhalde de bulunmuşlardır. Mutasarrıfı buldukları karye ahalisinin ekip biçtikten sonra elde ettikleri mahsullerinden eskiden beri beşte bir oranında verirken onda bir oranında vermek istediklerini belirtmişlerdir. Ahalinin ödemiş oldukları vergiye muhalefet ettiklerini bildirmişlerdir. Merkezden yazılan hükümde kanuna göre hareket edilmesi ve ahalinin kanuna muhalefet etmemesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 281/2).

Bazı hükümlerde reyanın bağ ve bahçesi için vermek zorunda oldukları vergileri ödemek istemedikleri görülmektedir. Karahisarışarki kadısına ve voyvodasına yazılan Haziran 1749 tarihli belgede hükümde Sipahi Ali'nin Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendi tasarrufunda olan yerlerde kariye ahalisinin defter-i hakaniye göre bağ ve bahçeleri için ödedikleri öşürleri vermekte zorluk çıkardıklarını bildirmiştir. Merkezden verilen hükümde müdahalenin engellenerek kanuna göre amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 95/3).

Hane-i Avâız Vergisi ile İlgili Hükümler

Osmanlı devletinde düzenli veya sürekli alınmayan olağanüstü durumlar ya da savaş zamanlarında Müslüman-gayrimüslim ayırt etmeksizin alınan vergilere denir. 17. Yüzyılda başlayan uzun süreli savaşlar sonucunda bu vergiler sürekli ve düzenli bir şekilde toplanmıştır (Sahillioğlu, 1997). Avâız vergisi bireysel olarak alınmayan beş, on, on-beş ya da daha fazla hanenin bir araya gelerek ödediği bir vergi türüdür (Öztürk, 1997 s.253). Hükümlerde sıkça karşılaşılan şikâyetlerde avâız vergisini ödemekle yükümlü kişilerin kendi paylarına düşeni azaltmak için "*Siz dahi bizimle ma'ân (birlikte) viriün*", şeklinde ifade ettikleri görülmüştür (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 292/2).

Erzurum valisi ve mollasına yazılan Nisan 1749 tarihli belgede Kızıl Kilise ahalesinde bazıları arzuhalde bulunmuştur. Kendilerinin hisselerine düşen vergileri verdiklerini söylemişlerdir. Tortum kazasına bağlı Hızır Bey karyesinde emlak ve arazileri olmadığı halde Hızır Bey karyesi ahalesi üzerine düşen vergi ile ilgili olarak siz dahi bizimle ma'ân verin diyerek zorlama ve müdahalede bulunmuşlardır. Ahali haklı olduklarını göstermek için mahkemeden hüccet ve Şeyhülislamdan fetva almışlardır. Merkezden gönderilen hükümde müdahalenin önlenerek kanun üzere işlem yapılması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 275/3).

Erzurum valisine, Bayburd kadısına yazılan Haziran 1755 tarihli belgede ise sulehâ'dan Şeyh Ali oğlu Şeyh Mustafa ve Şeyh Mirza oğlu Şeyh Halil Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunların buldukları karyede herhangi bir emlak veya tarlaları yok iken kariye ahalesinin müdahalede bulduklarını bildirmişlerdir. Kendilerinden zorla hane-i avâız vergisini isteyerek siz dahi bizimle ma'ân verin diyerek ödemiş oldukları vergiye ortak etmek istemişlerdir. Şeyhülislamdan fetva aldıklarını belirtmişlerdir. Merkezden verilen hükümde usulsüz istenen verginin engellenerek kanuna göre hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 243/3).

Osmanlı devletinde olağanüstü hallerde alınan vergilerden biri olan Nüzul vergisi de avâız vergisi içerisine girmektedir (Gowan,1991). Nüzul sözlükte, misafir için hazırlanan yiyecek veya konaklama yeri anlamında kullanılmıştır. Osmanlıda savaşa giden ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak amacıyla buğday ve arpa gibi tahıllardan aynı olarak alınan vergiye nüzul denilmektedir (İşbilir, 2012).

Karahisarışarki kadısına ve voyvodasına yazılan Mart 1745 tarihli belgede Sâdât-ı Kirâmdan Koca Ağa Ragıp Divan'a başvuruda bulunmuştur. Karyeden Sarıoğlu Hacı Musa, Kadiroğlu ve Tekelioğlu kişiler hisselerine düşen nüzul, avâız, imdadı seferiye ve hazariye vergilerine vermekte zorluk çıkardıklarını bildirmişlerdir. Merkezden verilen hükümde müdahalenin önlenerek vergilerin tahsilinin yapılması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 103/3).

İmdâd-ı Seferiye ve İmdâd-ı Hazeriye Vergisi ile İlgili Hükümler

Osmanlı devletinde olağanüstü durumlar ve savaş zamanlarında toplanan imdâd-ı seferiye vergisi ile huzur zamanlarında toplanan imdâd-ı hazeriye vergisine birlikte imdâdiye denilmiştir. 18. yüzyıldan itibaren düzenli bir şekilde toplanmaya başlanmıştır. İmdâd-ı seferiye vergisi tek seferde tahsil edilirken, imdad-ı hazeriye vergisi taksitler halinde toplanmıştır (Tabakoğlu, 2000).

Erzurum valisine ve Kemah kadısına yazılan Ekim 1764 tarihli belgede Kemah kazası ahalesi Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Ödemiş oldukları imdadı hazeriye ve seferiye vergilerini verirken karye

ahalisinin hisselerine düşen vergiyi maktu olarak verilmesini istemişlerdir. Bunu üzerine ismi belirtilmeyen kişinin rencide ederek ahaliden vergiyi zorla almak istemiştir. Karye ahalisinin mahkemeden hüccet aldıklarını belirtmişlerdir. Merkezden verilen hükümde zorla alınan verginin alınmayarak kanunda bildirildiği şekilde işlem yapılması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d5,4/1}).

Erzurum ve Erzincan kadılarına hitaben yazılan Eylül 1742 tarihli belgede Erzincan kaza ve kura ahalileri Divan'a arzuhallerini bildirmişlerdir. Bunlar üzerlerine düşen avâruz, nüzul, imdâd-ı seferiye ve sa'ir tekâlifleri herkes hisselerine düşeni ödediklerini belirtmişlerdir. Buna rağmen karye ahalisinden bazılarının vergileri ödemekte zorluk çıkarmaları ve hisselerine düşen vergileri ödemekte muhalefet ettiklerini söylemişlerdir. Merkezden verilen hükümde vergilerin tamamının tahsil edilerek kanun üzere işlem yapılması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 7/4}).

Karahisarşarki kadısına yazılan Haziran 1782 tarihli belgede İsmail Ağa, Ali Ağa ve Mehmet Ağa adlı kişiler Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar üzerlerine düşen avâruz ve imdâd-ı hazeriye ve sa'ir vergilerini tamamını ödemekte herhangi bir kusurları olmadıklarını belirtmişlerdir. Ashab-ı ağraz taifesinin müdahalesi ve rencide etmeleri üzerine Şeyhülislamdan fetva almışlardır. Merkezden verilen hükümde fazladan vergi talebi ve müdahalenin önlenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 71/1}).

Niyabet (Cerime) Vergisi ile İlgili Hükümler

Cürm ve Cerime kelimeleri fıkhıta günah, suç ve haksız bir eylemi ifade etmektedir (Boynukalın 2009, s.453). Osmanlıda reayadan alınan bir vergi çeşidi olan niyabet vergisi yasaklanmış olan suç (cürm) olarak sayılan şeylerden herhangi birini yapan ya da yapmayanlardan alınırdı.

Hınıs kadısına yazılan Mart 1748 tarihli belgede Ahmed Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Mutasarrıfı olduğu Hınıs kazası Göksu nahiyesinin vergilerinden olan bâd-ı heva cürm-i cinayet ve resm-i arusan vergilerine ehl-i örf taifesinin müdahalede bulunduğunu söyleyerek usulsüz müdahalenin engellenmesini istemiştir. Merkezden verilen hükümde defter-i hakaniye bakılarak kanuna bakılmış ol yerlerin Ahmed'in olduğu bundan dolayı müdahalenin önlenmesi için yazılan hükümdür. A. {DVNSAHK.ER.d 1,232/5}).

Erzurum valisi ve Gercanis kadısına yazılan Haziran 1755 tarihli belgede zuamadan Seyyid Osman ve Seyyid Numan, Seyyid Hüseyin Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Mutasarrıfı oldukları zemet karyelerinin bâd-ı heva, cürüm-i cinayet ve sa'ir vergilerin ahaliden bazılarının eksik verdiklerini bildirerek eksik kısmın tamamlanmasını istediklerinde kendilerine muhalefet edildiğini söylemişlerdir. Merkezden verilen hükümde eksik alınan verginin tamamlanarak, Seyyid Osman ve Seyyid Numan, Seyyid Hüseyin'e verilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 237/4}).

İspence Vergisi ile İlgili Hükümler

İspence vergisi, gayrimüslim reayadan alınan vergilerden olup, aynı zamanda çift resminin karşılığıdır. Bu vergi bir çeşit baş vergisi özelliği de taşımaktadır (İnalçık, 2001). Defterlerde başka bölgenin sipahisi veya zabitanın kendi bölgesi yetki alanında ikamet ettiklerini ileri sürerek ispençe talep ettikleri görülmüştür.

Erzurum valisine ve kadısına yazılan Kasım 1747 tarihli belgede Erzurum sakinlerinden ve tüccar taifesinden olan Bağdi, Kaspar, Melkon, Avadik adlı zımmiler Divan'a giderek Kars defterine kayıt edilip yazılmamışken kariye zabitanın bunlardan resm-i ispençe talebinde bulunarak müdahale ve zorlamada bulunduğunu söylemişlerdir. Haklı olduklarını kanıtlamak içinde Şeyhülislam'dan fetva almışlardır. Merkezden verilen hükümde resm-i ispençe ve iskân talebinin önlenerek kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 221/1}).

Zimmi reyanın vergisini kanuna göre ödemelerine rağmen fazlasını isteyen devlet görevlilerinden de şikâyetçi olmuşlardır. Kemah kadısına yazılan Nisan 1176 tarihli belgede Keşiş, Haçador, Karabet Divan'a gelerek şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bunlar rûsum ve resm-i ispenç dâhil olmak üzere vergilerini vermelerine rağmen kariye sipahisi Sipahi Ahmet ve Sipahi Halil'in bunlara müdahale ve baskı ettiklerini söylemişlerdir. Merkezden verilen hükümde yapılan bu müdahalenin engellenerek kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 392/1}).

Tekâlif-i Şakkâ Vergisi ile İlgili Hükümler

Tekâlif-i Şakkâ güç yetirilemeyecek kadar ağır vergi anlamında kullanılmaktadır (Tabakoğlu, 2011). Devlet memurlarınca kanunsuz bir şekilde (bilâ emr-i şerîf) istenilen vergilere denilmiştir (Tabakoğlu,

2016). Hükümlerde genelde reayanın vergilerini düzenli olarak vermesine rağmen mütegalibe denilen zorbacı kesim ya da memurlarca talep edilen kanunsuz vergiler altında ezildikleri ve bunların şikâyetlere yansıdığı görülmektedir.

Erzurum mollasına yazılan Ocak 1743 tarihli belgede Erzurum da sakin bazı zımmî'ler Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar hisselerine düşen şer'i ve örfi vergileri cizye-i şer'iyye ve avâriz, imdâd-ı hazariyye ve seferiyye ve sa'ir vergileri ödemekte herhangi bir kusurlarının olmadıklarını söylemişlerdir. Buna rağmen ehl-i örf taifesinin kanunsuz bir şekilde zorla tekâlif-i şâkkâ talep ederek bunları rencide ettiklerini bildirmişlerdir. Merkezden verilen hükümde kanunsuz bir şekilde istenen tekâlif-i şâkkâ talebinin önlenerek kanuna göre hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 20/1}).

Erzincan kadısına yazılan Eylül 1753 tarihli belgede Erzincan kazası ahali Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Kendilerinin, avâriz, imdâd-ı hazariyye ve sa'ir vergileri ödemekte herhangi bir kusurlarının olmadıklarını söylemişlerdir. Fakat ashab-ı ağraz taifesinin bunlardan temyiz vergisi adı altında tekâlif-i şâkkâ talebinde bulunmuşlardır. Fazladan istenen tekâlif-i şâkkâ talebinin önlenerek kanun üzere hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 167/4}).

Gercanis kadısına yazılan Şubat 1776 tarihli belgede Gercanis kazasında hatibi olan Ali ve cami imamı Seyyid Kasım Divan'a arzuhalde bulunmuşlardır. Bunlar caminin hizmetini yerine getirirken karye zabitanın, hatip Ali ve imam Seyyid Kasım'dan rüsum-ı ra'iyet ve fazladan tekâlif-i şâkkâ talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Şeyhülislam'dan fetevay-ı şerife almışlardır. Merkezden müdahale ve baskının önlenerek alınan fazladan vergi ve tekâlif-i şâkkâ'nın iade edilerek usulsüz alınan verinin men ve def edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 378/5}).

Karahisarşarki kadısına yazılan Eylül 1783 tarihli belgede Es-seyyid Osman Divan'a başvuruda bulunmuştur. Kendisinin cami imamı olduğunu, rüsum-ı ra'iyet vergisi, imdâd-ı hazariyye ve sa'ir vergilerden muaf iken ashab-ı ağraz taifesinin bundan tekâlif-i şâkkâ talebinde bulduklarını söylemiştir. Haklılığını desteklemek amacıyla da Bunu üzerine Şeyhülislam'dan fetva almıştır. Sonuçta rüsum-ı ra'iyet vergisi, şer'i ve örfi vergilerden muaf olduğundan kanuna aykırı vergi talebinde bulunulmaması ve müdahalenin engellenmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 146/5}).

Fazla Vergi Talebi ile İlgili Hükümler

Eyaletlerde vergi toplamakla sorumlu kişiler mütesellim, mutasarrıf, mültezim, subaşı, zaim ve sipahilerdir. Merkez ile taşra arasındaki ilişkileri sağlanması vergilerin toplanmasının sağlanmasında Şehir Kethüdarları da sorumlu olmuşlardır (Çelik, 2010). İncelenen defterlerde vergi toplamakla görevli kişilerin halktan fazladan veya haksız bir şekilde vergi tahsil ettikleri için şikâyet edilmişlerdir.

Erzurum eyaletinde vergi toplayan kişiler almaları gereken vergi oranından fazla miktarda talep etmeleri halkın zor durumda kalmasına neden olmuştur. Halkın fazla miktarda talep edilen vergiye karşın ödemek zorunda oldukları vergi miktarının "*Kanun üzere emr-ü defter mücebince*" (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 120/1}), verdiklerini belirterek kendilerini savunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde bağ, bahçe ve meyveden öşür vergisi alınmıştır. Vergilerin toplandığı dönem ise bağ ve bahçelerde sebze-meyvelerin olgunlaşmış toplandığı zamandır (Çağatay, 1947). Bu verginin toplanmasında yaşanan problemlerin başında devlet görevlilerinin fazla vergi talep etmeleri olmuştur.

Erzurum valisine ve Erzurum mollasına yazılan Haziran 1749 tarihli belgede Könisa, Hasır ve Elif nam kariye ahali Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar sahip oldukları meyve ağaçlarının vergisini verirken kariye zabitanın meyve vermeyen ağaçlardan bile vergi talep etmiştir. Merkezden verilen hükümde fazladan alınan verginin iade edilerek, müdahalenin önlenmesi ve kanun göre hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 282/1}).

Bolaman naibine yazılan Mart 1767 tarihli belgede ise Karye ahali Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar hisselerine düşen öşür ve rûsumlarını karye sipahisi ile zâimine kanun ve defter mücebince ödediklerini söylemişlerdir. Karye sipahisi ile zâiminin, ahalinin ödemiş olduğu öşür ve rûsuma kanaat etmeyerek fazladan vergi talep ettiklerini bildirmişlerdir. Merkezden verilen hükümde fazladan alınan verginin iade edilerek kanuna bakılarak amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 132/2}).

Milas kadısına yazılan Nisan 1782 tarihli belgede Has karyesi Arpaalanı ahali Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar kendilerine ait vergiyi defter-i hakaniye göre ödediklerini bildirmişlerdir. Buna rağmen Voyvodanın fazladan vergi talep etmesi, ahaliyi zor duruma düşürmüştür. Ahalinin haksız

vergiyi Divan'a bildirmesi ile haksız alınan verginin engellenerek kanun üzere işlem yapılması istenilmiştir. (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 64/3})

Bayburd kadısına yazılan Haziran 1782 tarihli belgede el-Hâç İsmail Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Bulunduğu yerde karye sipahisine ödemiş olduğu öşür ve diğer vergileri ödemekte herhangi bir kusuru olmadığını bildirmiştir. Karye sipahisinin fazladan vergi talep ettiğini buna karşın haklılığını ispatlamak için Şeyhülislamdan fetva aldığı bildirilmiştir. Merkezden gönderilen hükümde kanuna bakılarak fazladan istenen verginin iadesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 77/3})

Bâc-ı Bâzâr Vergisi ile İlgili Hükümler

Bâc kelimesinin Osmanlı devleti döneminde özellikler şehirler pazarlarında tahsil edilen resimler için kullanıldığı bilinmektedir. Pazara getirilip satılan mallardan alınan vergiye bâc-ı bâzâr denilmiştir (Yeniçeri, 1991).

Erzurum valisine Bayburd kadısına yazılan Kasım 1755 tarihli belgede Tüccardan Hacı Ömer ve Hacı Mustafa ile ismi verilmeyen kişiler Divan'a giderek başvuruda bulunmuşlardır. Bunlar üzerlerine edası lazım gelen vergileri verirken, kariye voyvodasının bunlardan bâc-ı bâzâr vergi talep etmiştir. Bunun üzerine karye voyvodasının usulsüz olarak istemiş olduğu vergilerin önlenecek kanuna göre hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 266/1}).

Vergiden Muaf Olunanlar ile İlgili Hükümler

Osmanlıda vergi muafiyeti ilk olarak avâız vergisinden sonra raiyyet rüsumu vergisinden son olarak ise şer'î vergiler üzerinden muafiyet sağlanırdı. Şer'î vergilerde muafiyet oldukça önemli hallerde yapılırdı.

Raiyyet rüsumundan muafiyet ise askeri bir hizmet karşılığında olurdu. En çok karşılaşılan muafiyet şekli de avâız vergisinden muafiyetti. Din hizmetlerinde görevli imam, hatip ve vb. kişiler avarız ve raiyyet rüsumundan muafı. Aynı şekilde çeltikçi, tuzcu, kürekçi gibi devlet hizmetinde bulunan görevlilerde avarız vergisinden muaf tutulmuşlardır (İnalçık, 1959).

Hane-i Avâız vergisinden muaf olunmasına karşın bu verginin istenildiği durumlar ile de karşılaşmıştır.

Erzurum valisine yazılan Aralık 1796 tarihli belgede Sâdât-ı Kirâmdan Seyyid Ali ve Seyyid Ahmed Divan'a başvuruda bulunmuşlardır. Buldukları yer ahalisinden şikâyetçi olmuşlardır. Kendilerinin hane-i avarız vergisinden muaf olduklarını söyleyerek, ahalinin bu verginin kendilerinin de ödemesi gerektiğini söyleyerek baskı ve rencide ettiklerini dile getirmişlerdir. Merkezden verilen hükümde usulsüz müdahalenin engellenerek kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 9, 45/4}).

Karahisar-ı Şarkî kadısına yazılan Mayıs 1783 tarihli belgede cami hatibi ve imamı olan Sulehâdan Mehmed Selahûm arz-ı hâl de bulunmuştur. Avâız ve rüsum-ı raiyyetten muaf iken kariye zabitanın zorla almak istemesi üzerine Şeyhülislam'dan fetva almıştır. Merkezden gönderilen hükümde kanuna uyularak vergi alınmaması gerektiği bildirilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 7, 178/4}).

Gercanis kadısına yazılan Kasım 1765 tarihli belgede cami hatibi ve imamı olan Sulehâdan Yusuf Divan'a giderek başvuruda bulunmuştur. Kendisinin rüsum-ı raiyyet vergisinde muaf iken kariye zabitanın kendisinden zorla almak istediğini söylemiştir. Merkezden verilen hükümde kanuna uyularak zorla alınan verginin iadesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 5, 93/1}).

Vergilerden muaf tutulan bir diğer grup ise Hz. Peygamber soyundan gelen Seyyid ve Şeriflerdir. Osmanlı Devleti'nde seyyid ve şerifler saygın bir topluluk oluşturmuştur. Bununla birlikte seyyid ve şeriflere toplumsal ve ekonomik birtakım ayrıcalıklar tanınmıştır (Üner, 2019). Osmanlı devletinde bazı vergilerin yanı sıra avâız vergisinden de muaf tutulmuşlardır. Hükümlerde ise muaf oldukları vergilerden kendilerinin sorumlu tutularak istenilmesidir.

Erzurum valisi ve Erzincan kadısına yazılan Nisan 1744 tarihli belgede Sâdât-ı Kirâmdan Seyyid Ali Divan'a giderek arzuhalde bulunmuştur. Kendisine ait herhangi bir emlak ve yeri olmamasına rağmen kariye ahalisinin hane-i avarız vergisine bağlı tekâlifî bizimle ma'an ver diyerek teâddi ve rencide bulunduğunu belirterek şikâyette bulunmuştur. Şeyhülislam'dan almış olduğu fetva ile müdahalenin önlenecek kanun üzere amel olunması istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 1, 70/3}).

Erzurum valisine, Karahisarşarki kadısına yazılan Nisan 1750 tarihli belgede Karahisarşarki kazası Suşehri nahiyesinde es-seyi Hasan, es-seyid İbrahim, es-seyid kasım, es-seyid Süleyman, es-seyid Ali hane-i

avarız vergisine bağlı tekâlifleri karye ahalisinin bizimle ma'an ver diyerek zorla almak istemişlerdir. Merkezdten verilen hükümde müdahalenin engellenerek kanunda belirtildiği şekilde hareket edilmesi istenilmiştir (A. {DVNSAHK.ER.d 3, 15/5}).

Sonuç

Erzurum Eyaletinde 1742-1800 Yılları Arasında Meydana Gelen Vergi Sorunları ve Devlet Merkezine Yansımaları adlı bu çalışmada, Erzurum eyaletine ait 1, 3, 5, 7 ve 9 numaralı ahkâm defterleri incelenmiştir. Defterlerde vergi ile ilgili 561 hüküm tespit edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Ahkâm defterlerinde vergi ile ilgili şikâyetlerin genelde ra'yyet rüsumu, öşür, hane-i avarız, imdâd-ı seferiyye ve hazeriyye, ispence vergisi, tekâlif-i şâkkâ, bağ-bahçe meyvelerden alınan çeşitli vergiler olduğu görülmüştür. Devlet kanun ve nizam çerçevesinde alınacak bu vergilerin oranlarını belirlemişken halktan belirlenen oranlardan zorla ve fazladan talep edilmesi halkın tepkisine ve şikâyetlerine neden olmuştur. Bu şikâyetlerin sorumlusu olarak devlet görevlileri, mütegalibe-cabaire denilen kişiler gösterilmiştir. Ehl-i örf denilen askeri sınıfında doğrudan doğruya karıştığı vergi ile ilgili sorunlarda bulunmaktadır. Bununla birlikte vergiden muaf tutulan veya vergi verecek herhangi ev, tarla, bağ, bahçe vb. taşınmazı bulunmamasına rağmen vergi istenilmesi şikâyetlere neden olmuştur. Devlet görevlilerinin de bu olaylara karışmalarındaki temel etken olarak devlette oluşan otorite boşluğudur.

Belirtilen dönem Osmanlı Devleti'nin bir geçiş dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde devlet otoritesinde sarsılmalar olsa da devlet adaletini sağlamak için kanunlardan taviz vermek istememiştir. Divana yapılan şikâyetlerde devlet çoğunlukla mahalli idarenin yetkisinin kullanılması taraftarıdır. Davalar mahalline gönderilerek tarafların yüzleştirilmesi ve dinlenilmesi sağlanıyordu. Bu şekilde merkez mahalli mahkemenin vereceği karara müdahale etmek istememiştir. İncelenmesi gereken konularda merkezin mahalline mübaşir görevlendirmesi sorunların araştırılmasında uygulanan başka bir yöntem olmuştur. Buna karşın şikâyetçinin haklılığına kesin olarak görüldüğü veya merkezdeki defterlerden tespitinin yapıldığı davalarda hüküm merkezden doğrudan verilirdi. Mahalli idarecilerin verilen bu kararı uygulanması emredilirdi. Ayrıca defterlerde bulunan hükümlere bakarak halkın vergilere karşı tutumu ve yaşanan problemleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Böylece Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda uygulamış olduğu vergi şekli ve uygulanan sistemi hükümlerde görmek mümkündür.

Etik Beyan

"*Erzurum Eyaletinde 1742-1800 Yılları Arasında Meydana Gelen Vergi Sorunları ve Devlet Merkezine Yansımaları*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller, Erzurum Ahkâm Defterleri (A. {DVNS.AHK.ER.d}).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d1}
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d3}
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d5}
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d7}
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asaflı Divan-i Hümayun Siciller, Erzurum Ahkâm Defterleri A. {DVNSAHK.ER.d9}
- Acun, F. (1985). "Klasik Dönem Eyalet Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 9: 899-908.
- Afyoncu, E. (1994). "Defter Emni" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 9: 91-93.
- Beldiceanu, N. (1980), *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyula Osmanlı Devleti'nde Tımar*, Çev.; Mehmet A. Kılıçbay, Ankara: Teori Yayınları.
- Boynukalın, M., (2009). "Suç" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 37: 453.
- Cezir, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

- Çağatay, N., (1947). "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5/5, 488-490.
- Çelik, Ş., (2010). "Şehir Kethüdâsı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 38: 451.
- Çiçek, H. (2018). 3 Numaralı ve H.1162-1171/M.1749-1758 Tarihli Erzurum Ahkam Defterinin Tahlili, *Anasay*, s.3,61-78
- Durhan, İ. (1999). *Osmanlı Hukukunun Yapısı Üzerine Bir Etüd*, AU Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, III /1: 217.
- Gowan B. Mc., (1991). "Osmanlı Avarızı, Nüzül Teşekkülü 1600-1830", *VIII. Türk Tarih Kongresi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1327-1331,
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul: Sermet Matbaası, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İnalçık, H. (1959). "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", *Bellekten*, Ankara: TTK Basımevi, 23/575-610
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 1. Cilt, Editör: Halil İnalçık, Donald Quataert, Çev. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayınları, 175.
- İşbilir, Ömer (2012). "Nüzül", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 33: 311.
- Kazıcı, Z. (1977). *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Keleş, E. (2005). Tanzimat Döneminde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38, 259-280.
- Kenanoğlu, Mustafa M. (2003). "Vergi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 43: 56.
- Kütükoğlu, Mübahat S, (2006). "Mühimme Defteri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (DİA), XXX, İstanbul: *Türkiye Diyanet İslam Vakfı Yayınları*, 520.
- Öztürk, M., (1997). "1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 8, 253.
- Sahillioğlu, H. (1988). Ahkâm defteri. TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi içinde (551. ss.), 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1997). "Avarız", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 4:108-109.
- Tabakoğlu, A. (2007). "Resim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 34: 582.
- Tabakoğlu, A. (2011). "Tekâlif", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 40: 336.
- Tabakoğlu, A.,(2000). "İmdadiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 22: 221-222.
- Taş, H. (2007). Osmanlıda "Şikâyet Hakkı"nın Kullanımı Üzerine Düşünceler, *Memleket Siyaset Yönetim*, 2(3), 186-204.
- Üner, Emin M. (2019). "Ahkâm Defterlerine Göre Urfa'da Sadât-ı Kirâm (1740-1780)", *Türk Dünyası Araştırma Vakfı*,122/241, 270-271.
- Yeniçeri, C., (1991). "Bâc", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 4: 412.

EXTENDED ABSTRACT

Complaint can be defined as reporting the problems to the relevant authorities in order to eliminate the injustices that the person/persons think they have suffered in an issue. In the Ottoman Empire, the people of complaint were recognized in every segment of society. A person who thought that he had been subjected to a complaint could first submit his complaint to the court of his location or directly to the Divanı Humayun. From the first moment when the Ottoman Empire became centralized and institutionalized until the 17th century, complaints were recorded in "Mühimme Books" without discrimination. Due to the developments in the bureaucracy and increasing complaints, Complaint Books started to be kept as of 1649. Thus, public provisions were written in the mühimme books, and individual complaints were written in the complaint books. In 1742, upon increasing complaints, "State Ahkam Books" were created in the provinces by Ragıp Efendi, the Resisülküttab of the period. In the Ahkam Books, the application methods of a person or persons to the Court were generally in person, petition, or letter. The Ottoman legal system is divided into two parts: sharia and customary law. While Sharia law is determined according to Islamic rules, customary law is based on the sultan's own will. In the lands they conquered, the Ottomans would first classify the source of income of that place. He would record these in his cadastral books. The purpose of this practice, called Tahrir, was to determine the amount of taxes paid by the subjects by classifying their income sources. In this way, it was possible to prevent arbitrary practices by preventing the military's pressure on the subjects. Thus, those who were exempt from tax and those who had to pay the tax could be determined. Additionally, tax avoidance could be prevented. This caused some disruptions in the practices carried out, and there was pressure from the customary people on those who did not pay their taxes on time, and more taxes were demanded from those who did not pay. While the tax collectors appointed by the state were fulfilling their duties, the provincial revenue treasurers were traveling from coast to coast and recording the income accounts. Finally, the accounts were collected at the state headquarters and made into two copies. While one of the copies was preserved in the state, the other was sent to the center and kept under protection. Sending these documents to the Court shows that the most competent authority is the Court of Appeals. Tax-related decrees were

prepared by Nişancı, the officer on duty at the council, and his assistants. When the laws needed to be implemented, reviewing them by looking at old and new books and ensuring tax justice were among the main duties of the Divanı Humayun. If, as a result of the implementation, there was a problem in tax collection and the taxes could not be collected, an order would be written immediately. Officials who committed corruption in collecting taxes were also punished. Many terminological expressions were used to indicate tax-related obligations in the Ottoman Empire. Some of these are picture-rüsüm-rüsûmat or teklif/tekalif. In the Ottoman Empire, taxes were divided into two: Tekalîf-i şer'îyye and Tekalîf-i Örfiyye. Sharia taxes, which are taxes collected by the state in kind or in cash, were collected from the public in accordance with the principles of Sharia. The number of these taxes is around eighty. Sharia taxes were collected from Muslims under the name of zakat and tithes. This tax was collected from non-Muslims in the form of tribute and jizya. In the five books examined, generally, 'öşür, jizye avarız, cebelü fee, resm-i title deed, imdâd-ı expedition, resm-i arus, imdâd-ı hazeriye ispenç, bac-ı bazar, resm-i i double, bad-ı heva, custom-i ağnam etc. taxes have been the subject of litigation.